

Становище

от професор дфн Валери Стоилов Стефанов,

член на научно жури за оценка на дисертационен труд на тема
**„Поетика на пътя в българската литература от 20-те
и 30-те години на XX век“**,

представен от Мария Георгиева Русева,

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по
професионално направление 2.1 Филология, докторска програма
„Българска литература след Освобождението до Втората световна
война“

Дисертационният труд на Мария Георгиева Русева е обсъден и предложен за публична защита на заседание на Катедра „Българска литература“ към Факултета по славянски филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, проведено на 19.01.2021 г. Необходимият кворум е спазен, обсъждането е минало според всички изисквания на закона. В направените изказвания е дадена висока оценка на работата, откриването на процедура за защита е подкрепено от целия състав на катедрата.

Дисертационният труд има традиционна композиция за едно академично изследване – встъпление, четири проблемно формулирани глави, заключение и приложен списък на използваната литература. Общият му обем е 235 страници.

Самата формулировка „поетика на пътя“ се нуждае от прецизни уточнения и те са направени в дисертацията. Пътят е традиционно свързан с пространствената активност на героя и с изпитанията, които го очакват на него. Той е фактор за трансформация, поле за действията на различни антагонисти и за доказване на способности.

В дисертацията пътят е разгледан в контекста на модерното подвижничество, на неизбежните ускорявания и многобройните културно-исторически трансформации. Пътищата на модерния човек са различни от тези на традиционния патриархален домосед. Всичко това предполага диференциации и систематизации в няколко посоки – тип

мотивация, избор на маршрутите, обекти на интерес, специфични реакции, обхват на преживяванията, направени внушения. Самите жанрове със своя потенциал дават различни възможности да се представят и осмислят образите на пътя и пътуването – работата добре се възползва от този шанс.

Във въведението точно е подчертано, че има няколко нива, на които могат да се правят наблюденията и обобщенията. Това е образът на самото пътуване като емоционален и познавателен комплекс. Литературата гради различни емоционални картографии и те могат да бъдат историзирани. Чрез тези картографии пътешественикът описва и самия себе си, става герой на специфично приключение.

Пътуването включва почти неотменно и нивото на съпоставките – работещите опозиции „тук – там“, „ние–те“, които имат безспорна културологична значимост. И не на последно място – работата дава отговори на въпросите за изобразителните ресурси, които се използват при създаване на определени картини, сюжети, внушения. Читателят е поканен не само да се „запознае“, но и да преживее маршрутите на разказвача или виденията на лирическия субект. Тук е ползотворно използвана и възможността да се диференцират текстове, които залагат основно на описанията, от други, които търсят преди всичко сугестията, експресивния компонент.

Първата глава на работата е озаглавена *„Пътища и мирогледи: пътешественичеството в българската литература от 20-те и 30-те години на XX век“*. В нея се уточняват основните работни понятия и проблемни посоки. Образът на пътя е осмислен в достатъчно широк антропологичен и културологичен план. Той е видян като един от ключовите символи на принципно кризисното човешко битие – мощно предизвикателство, кръстопът, начертан от съдбата, измерение на свободата, механизъм за опознаване и овладяване на чуждото, авторефлексивен хоризонт и пр.

На основата на богат теоретичен опит са обсъдени специфичните фигури, свързани с пътуването – поклонникът, фланьорът, туристът, емигрантът, скитникът. Всяка от тези фигури е по специфичен начин позиционирана спрямо пътя, посоката и целта. Те чертаят различни психологически маршрути, оповестяват ценностни модели.

Поклонникът и туристът, например, са сближени в определени точки, но са разграничени в други.

Важен акцент в работата е разпознаването на пътешествениците през призмата на вещния код. В един от профилите си вещите са утилитарни и пътят е възискателен към тях именно в тази им роля. В същото време вещите са „онова насреща“ – те презентират културни специфики, удивляват пътешественика като говорители на локалното, но и на универсалното. Чрез тях „проговаря“ културата на един народ, но и творческият потенциал на човека по принцип.

Друг аспект в описанието на пътя и пътуването са превозните средства. В епохата на начеващите ускорения те дават на човека нов сетивен опит, вдъхват му самочувствие на покорител. Влаковете, автомобилите, самолетите... са съставна част от света на машините, в който заживява модерният човек. Те са описвани като „вълшебни“ помощници, които спестяват време и съкращават пътя, но и като демонични посредници, които плашат със своята мощ, енигматика и чуждост.

Втората глава *„Пътешественикът и Европа: приобщаване към вечността и миналото“* насочва вниманието към конкретните литературни творби и към образите, които те създават на Стария континент. В центъра на вниманието е културата на Стара Европа, механизмите на оценностяване на миналото, политиките при неговото съхраняване. Движещата сила тук е любопитството, главният ефект е идентификацията. Европа със своята богата култура, с говорещото си минало, е фактор за интеграция. Тя дава на пътешественика усещането за културното наследство като споделен дом на хората. Срещата тук е не толкова с актуалния етнически Друг, а с другостта и авторитета на културно-историческото време. Именно то предполага типичните за модерния пътешественик респект и преклонение.

Чрез разглеждането на редица конкретни творби, пътуването се откроява със своите специфично светски аспекти. Това са пътешествия не просто в пространството, но и във времето. В тях има отчетлив образователен коефициент, но не по-малко важно е, че са представени като интегрална част от една нова култура на сантимента, на

носталгирането, така характерна за хората от първите десетилетия на миналия век.

Благодарение на прочита, направен от М. Русева, се разкрива истинска панорама на маршрутите и емоциите, очертани и разгърнати в редица творби. Представени са гледни точки към такива традиционни места на културно „поклонничество“ като Гърция, Италия, Прага и пр. По този начин самата българска литература се превръща в любопитна карта, прорязана от пътешественически маршрути, от сантиментализирани образи на света.

Докторантката обсъжда едно по-различно култивиране на паметта, което надхвърля обичайните етнически граници и се насочва към ролята на културното наследство като универсален кодификатор и презентатор на човешкото. Миналото, руините, оцелелите сгради... на Стара Европа говорят универсалния език на човешкото и това романтическо преживяване е важна част от опита на героите, прекосяващи страниците на новата „поклонническа“ литература.

В главата, озаглавена *„Пътешественикът и Европа: интегриране в другото пространство“*, изследователският фокус е сменен. Тук обект на интерес вече не е пътят към миналото, а срещите с настоящето. Посетените места са сложни карти на социалния живот с цялата му противоречивост и напрегнатост. Изследователският поглед е насочен към хората, начините на живот, техническите достижения, културните стереотипи, политическите реалности, конфликтите от различен характер... Алеко Константинов вече е показал по какъв сложен начин работи „пътуващият“ поглед по линия на съпоставките, възхищенията, пренебреженията... Задачата на докторантката е да проследи как продължава да работи погледът на пътешественика, какви режими на идентификация и отхвърляне поддържа.

Тук образът на големия град израства пред погледа на читателя с цялата си противоречивост. Париж също има културно-историческа дълбочина, но погледът вече не е насочен към нея, а към хоризонтала на всекидневния живот, към явните и скрити сюжети в него. Това е модерният мегаполис, който принуждава пътешественика към нови режими на сетивност, предизвиква го към разнопосочни размишления, превръща се в образ на суетата, разгръща се като метафизичен символ.

Градът е убежище, но и място на отхвърляне, фрустрационен комплекс – тази двойственост е сърцевина на модерния опит. Именно тези аспекти са описани чрез образа на модерния скитник – фланьора.

Големите европейски градове са видени от редица български писатели през техния характерен социален и политически профил. Това са „паметниците на днешното време“ /Христо Бръзицов/, в които се оглежда цялата противоречивост на новата предвоенна епоха. Особено впечатляващи са картините от надигаща се нацистка Германия с нейните сегрегационни политики, с вълните от насилие, с механизмите за масова екзалтация и инфантилизация на хората. Чрез прочита на различните свидетелства докторантката точно представя порочния брак между технологичните комуникативни блага и механизмите за идеологическа обработка на масите.

Четвъртата глава „*Пътят към Новия свят*“ е посветена на сравнително по-редките пътешествия в двете Америки. Прямо образа на Америка има една много силна литературна и антропологична протоматрица, наречена „До Чикаго и назад“, която позволява да се правят интересни съпоставки и изводи. Чрез творчеството на различни автори, някои от които с маргинално присъствие в литературата ни, Мария Русева показва как се поддържат, но и разколебават вече съществуващите стереотипи. Америка е „разказана“ като традиционна провокация за сетивата, но зад импозантната фасада българските писатели съумяват да видят и открият социалните противоречия, сегрегациите, различните лица на човешкото страдание.

Сблъсъкът на традиционни представи, на екзотика и „суровата“ социална реалност е не по-малко любопитен и при срещата с „другата“ Америка. В творчеството на Светослав Минков, Борис Шивачев, Матвей Вълев... е дадена богата и интересна картина на живота в южноамериканския континент. Този свят пази един друг, все още романтичен профил на скитничеството и на авантюристичния дух, които се оказват особено привлекателни за българските автори.

Направеното обобщение е, че пътят и пътуването откриват добри възможности да се обсъждат разнородни неща – спецификата на светогледите, ценностните нагласи, моделите на всекидневния живот. Да се открие принципната неединност на модерната епоха. Да се оцени

фактът, че тази епоха е прорязана от радикални авангардни иновации, но и от предмодерни нагласи и стилове на живот.

Като цяло работата на Мария Русева оставя впечатление за точен проблемен фокус, за ясно концептуализиране на проблематиката и ефективно използване на литературните „източници“. Тя съумява да сглоби любопитен фрагмент от литературната карта на един отдалечаващ се свят. Да очертае картата на все още близък ни човешки и изобразителен опит.

Авторефератът точно отразява композицията и съдържанието на дисертационния труд. Конкретно по темата на дисертацията има десет публикации в авторитетни издания. С тях Мария Русева се утвърждава като обещаващ млад изследовател в областта на българската литературна история.

Заклучение

Дисертацията на Мария Русева, озаглавена „Поетика на пътя в българската литература от 20-те и 30-те години на XX век“, е научен труд с безспорни качества. В него са изследвани интересни проблемни аспекти от историята на българската литература. Докторантката показва добро владение на материала, умение за концептуално мислене. Направени са точни и обогатяващи представата за литературата от обсъждания период наблюдения и обобщения.

Безспорните качества на дисертационния труд са в основата на цялостната ми положителна оценка за него. Давам своя положителен вот за присъждането на научната и образователна степен „доктор“ на Мария Георгиева Русева.

София

17.04.2021 г.

Проф. дфн Валери Стефанов